

Atatürk'ün Fotoğrafçıları

CEMAL IŞIKSEL (1905-1989)

Cemal Işıksel, 1905'te İstanbul'un Vefa semtinde doğdu. İlk öğrenimini İstanbul ve Eskişehir'de yaptı. Orta, lise ve yüksek öğrenimini ise Ankara'da tamamladı. Cemal Işıksel, 1925'te zamanın Yüksek Din Kurulu üyesi olan babası, Müderris Hasan Fehmi Efendi'nin teşviki ile lise öğrencisiyken fotoğraf çekmeye başladı. Harri Tarık Us'un önerisi üzerine bir süre sonra Vakit gazetesinin Ankara foto muhabiri olarak basın hayatına girdi. Aynı yıl Atatürk'ün Ankara İstasyonu'na gelişini görüntüleyen Işıksel, bu fotoğrafı ile büyük önderin ilgisini çekti. Daha sonra da Atatürk'ün bütün yurt gezilerine özel fotoğrafçısı olarak katıldı. Afgan Kralı Emanullah Han, İran Şahı Rıza Pehlevi gibi Türkiye'yi ziyaret eden yabancı devlet adamlarının fotoğraflarını çekti ve Cumhuriyet'in ilk 40 yılına ait çok zengin bir fotoğraf arşivi oluşturdu. Çektiği Atatürk fotoğraflarının bazıları para ve pullara basıldı. 1926 yılında Cumhuriyet gazetesinin kurucusu Yunus Nadi'nin çağrısı üzerine Cumhuriyet'e geçti. Daha sonra, Atatürk'ün isteği ile Hâkimiyet-i Milliye ve Ulus Gazeteleri'nin de foto muhabirliğini üstlendi. 1956 yılına kadar aktif olarak sürdürdüğü foto muhabirliğini 1963'te noktaladı. 10 Kasım 1965'te Ankara'daki Alman Kültür Merkezi sergi salonunda ilk "Atatürk Fotoğrafları" sergisini açtı. 26 kez Atatürk Fotoğrafları sergisi açan Işıksel, 1969 yılında Ankara'da Atatürk Bulvarı üzerindeki dairesini sürekli bir Atatürk Fotoğrafları sergisi hâline getirdi ve bu fotoğraflardan bir Atatürk albümü oluşturdu (1969). Işıksel 1989 yılında Moda'daki evinde vefat etti.

CEMİL FİLMER (1895-1990)

Yapımcı, Film Teknisyeni ve İşletmeci. İlk Türk sinemacılarından. 1895 yılında doğdu. Askerî okullarda eğitimini sürdürdü. Daha çocukluğunda II. Abdülhamit başta olmak üzere, son Osmanlı padişahlarının hepsini ve döneminin en önemli kişiliklerini yakından tanıdı. Genç yaşında çeşitli cephelerde savaşlara katıldı.

1915 yılında Osmanlı Döneminde kurulan ilk sinema kurumu Merkez Ordu Sinema Dairesi'nde (MOSD) görev aldı. İlk Türk sinemacısı olarak nitelenen Fuat Uzkınay ile beraber MOSD'ta Sigmund Weinberg'in yardımcısı oldu. Fuat Uzkınay'dan film tekniklerini öğrenip, İstanbul başta olmak üzere; en önemli olaylar ve mekânlarda filmler, fotoğraflar çekti. Çektiği filmler dönemi açısından paha biçilmez değerde haber-belge film değerindeydi. Bir gün Enver Paşa ve ailesini çekiyor, bir başka gün Dolmabahçe Sarayı'nda Sultan Reşat'ın konuklarını görüntülüyordu.

I.Dünya Savaşı sonrası Osmanlı İmparatorluğu toprakları işgal edilince, kapatılan MOSD yerine kurulan Malûl Gaziler Cemiyeti'nde çalışmaya başlayan Filmer, ardından ülkeye yayılan mitinglerde kameramanlık ve teknisyenlik yaptı. İstanbul Sultanahmet Mitingi'nde Osmanlı topraklarını işgal eden birleşik Avrupa askerlerini protesto eden halkı o görüntüledi.

Fuat Uzkınay ile "Binnaz" filmi ile başlayan, "Mürebbiye" ile devam eden konulu filmlerde kameramanlık ve teknisyenlik, ardından İstanbul'daki ilk yazlık sinemalarda makinistlik yapmaya da başladı. İşletmeciliğe İstanbul Kadıköy'deki Kuşdili Sineması girişiminde yine Uzkınay ile ortak. Salonları 1000 kişilikti. Cemil Filmer'in zaman içinde, ülke çapında işlettiği salon sayısı 33'e ulaştı. Paris'te de sinema salonu işletmişti.

1946 Yılında kurduğu Lale Film Yapımevinin ürettiği belli başlı filmler şunlardır: Allahaismarladık, Yavuz Sultan Selim Ağlıyor, Leylaklar Altında, Kadın Severse, Ölüm Korkusu, Beş Hasta Var, Yak Bir Sigara, Kanlı Değirmen, Kalbimin Şarkısı vb... "Nilgün" isimli Münir Hayri Egeli tarafından yönetilen filmde Pakistan'da çekilen sahneler bulunmaktadır.

II.Dünya Savaşı sonrası Türkiye'nin İpekçi Kardeşler'den sonra ikinci yerli film stüdyosu Lale Film Stüdyosu'nu kurdu.

Cemil Filmer, 1984 yılında "Hatıralarım, Türk Sinemasında 65 Yıl" adlı anılarını yayınladı. Burada Türk sinema tarihinin dikkat çekici olaylarını ayrıntıları ile aktarmıştır. Atatürk'ün Ankara Sinemasına gelişi, kadın ve erkek seyircilerin birlikte sinema izlemelerini sağlamasını şöyle aktarmaktadır: *"Ankara Sineması İzmir'in İki Çeşmelik Yokuşu başında idi. Atatürk sinemaya geldiğinde yokuş hınca hınç doluydu. Atatürk'e coşkun gösteri yapıyorlardı. Kadın-erkek, Gazi'yi görmek için birbirini iteliyor, gözyaşları, alkışlar, haykırımlar birbirine karışıyordu. Gazi, locaya oturduğunda eğilerek alt salondaki seyircilere baktı. Döndü ve "Niçin aralarında kadın yok?" dedi. Ben: "Paşam, Salı günleri, yalnız kadınlara bir matine yapıyoruz", dedim. Bunu duyunca yaverine: "Muzaffer, aşağıya in ve dışarıdaki kadınları içeriye al", dedi. Bir süre sinemanın içi tıka basa kadın doldu. Türkiye'de ilk olarak, Ankara Sineması'nda kadınlarla erkekler ve Atatürk bir arada film seyrettiler. Kadınlar kendisine dönmüş ve çılgınca alkışlamaya başlamışlardı, öyle ki, bir türlü başlayamıyordum. Sonunda, "Şarlo İdama Mahkum" adlı komedi ile gösteriye başladık." Cemil Filmer, 15 Aralık 1990 yılında vefat etti.*

ESAT NEDİM TENGİZMAN (1897-1980)

Gazeteci Hikmet Feridun Es, 1979 yılında "Esat Bey" adlı makalesinde; Üsküdar'ın Çiçekçi semtinde meydana gelen yangında Atatürk'ün "Başkomandanlık Fotoğraf Zabiti" Esat Nedim Tengizman'ın oturduğu 4 katlı tarihî konağın yanmasıyla Atatürk'e ait çok özel film ve fotoğrafların yok olmasından duyduğu üzüntüyü şöyle dile getirmişti. *"Esat Bey... Bu yazımda size, ekranda, her biri tarihî birer vesika değerindeki şaheserlerini, yıllardır hayranlıkla seyrettiğimiz meçhul bir kahramandan söz etmek istiyorum. Diyelim takvimler gelmiş 26 Ağustos'a dayanmış... Ekranda Esat Tengizman'ın unutulmaz objektifi.... Takvimde 30 Ağustos... Ekranda Esat Tengizman, takvimde 23 Nisan. Karşımızda ilk 23 nisanlarda Atatürk ve Esat Tengizman. Yahut ekranda Kurtuluş Savaşı'na, Mustafa Kemal'in Ankara'daki ilk günlerine, Atatürk'ün hayatına ait bir belgesel... Sahne sahne Esat Tengizman'ın objektifinden, Kurtuluş Savaşı'na ait en önemli foto-vesikalar... Kemal Paşa develerini çöktürmüş, devcilerin arasında, yere oturmuş, onlarla yoğurt-ekmek yiyor... Mustafa Kemal Akşehir'deki karargâhından çıkıyor... Kemal Paşa yorgun, ceketini, gömleğini atmış güldür güldür akan bir çeşmenin başında yıkıyor. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Anadolu'yu dolaşırken Gazi Paşa'yı adım adım izleyen objektif. Esat Bey'in objektifi! Ve öteki tarihî fotoğraf vesikaları... İlk Çankaya Köşkü... Atatürk'ün annesi Zübeyde Hanım'ın basına kadar ulaşabilen ilk resimleri... Mustafa Kemal'in evlenişi... Çiçeklerle süslü bir fayton içinde, eşi Latife Hanım'la beraber yaptıkları araba gezintileri... At sırtında Çankaya yollarında Latife Hanım... Hepsi Esat Bey'in o günlerden bize getirdikleri. Ve bütün bunlar ekranda geçerken, Esat Bey'in adı bile anılmaz. Bütün bunları büyük belgeseller hâlinde hazırlayan allameler susarlar ve geçerler. Kimdir bu vesika adam? Kim çekti bu hazineler değerinde enstantaneleri? Akıllarının ucundan bile geçmez. Hemen söyleyelim: Esat Nedim Tengizman... Kendisine çok daha uzun ömürler dileriz. Mustafa Kemal'in Ankara'daki ilk ve özel fotoğraf zabiti yani "Fotoğraf Subayı" idi. (...) O zamanlar, o yoklukta, bir vatan yaratacak adamın hayatına ait ne resimler çekmişti. Mustafa Kemal 'Çay partisi veriyorum.' diye büyük taarruza hareket ettiği zaman bile fotoğraf zabiti yanına almıştı. Türk Kurtuluş tarihi, Esat Tengizman'a ödenemeyecek kadar çok şey borçludur. Tengizman'ın fotoğraflarından yarınki ihtilal ve kurtuluş müzeleri için yüzlerce heykel, hatta yüzlerce abide konusu çıkabilir... Ayrıca, bugün elimizde bulunan Atatürk portrelerinin en güzelleri onun parmağını bastığı makinesinin objektifinden çıkmıştır. Ama inanılmaz derecede bir Mustafa Kemal hayranı olan Esat Bey, bunların üzerinde hiçbir hak iddia etmez ve O benim değil, milletindir...' der. Esat Bey'i bugün anmamızın nedeni şu gazete haberi: 'Evvelki gece Harem İskeleyi'nde 4 katlı ahşap bir binada kiracı olarak oturan Esat namında bir zat kedilerine yemek pişirirken tüp gaz patlamış ve bina tamamen yanmıştır. Esat Bey*

yüze yakın kedisini dışarı çıkarmak için uğraşır iken kendisi yanma tehlikesi geçirmiştir...’ Kimdir bu zat bilir misiniz? Atatürk’ün fotoğraf zabiti Esat Nedim Tengizman... Türk istiklal tarihinin, parmakları arasından geçtiği büyük fotoğrafçı atanması şu şekilde olmuştur: İstiklal Harbi öncesi Mustafa Kemal Paşa, yaveri Rıza Soysal’a “Bir ölüm-kalım savaşına giriyoruz. Biz bunu tarihçilerin yorumuna bırakmayalım. Herkes kendisine göre yorumlar. Biz bir fotoğrafçı bulalım ve objektif olarak İstiklal Harbi’ni belgeleyelim.” der. O sırada Muallim Mektebi’nin son sınıfını bitirmeden Esat Nedim Tengizman’ı askere alırlar. Tengizman 23 yaşındadır ve Muallim Mektebi’nden mezun edilmiş genç bir subaydır. Mülazım-ı Sani (Asteğmen) rütbesiyle askere alınan Esat Nedim Tengizman Uçaksavar Bataryasında telsiz operatörlüğü yapmaktadır. O sıralar Tengizman’ın elinde Muallim Mektebi’nden kalma, küçük, Kodak marka bir fotoğraf makinesi vardır. Bununla sınıftaki arkadaşlarının fotoğraflarını çeker ve oradan elde ettiği parayla defter, kalem, kitap gibi ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Askerde bu merakı devam eden Esat Nedim Tengizman asker ocağında bir ara Mustafa Kemal Paşa’nın yaveri Salih Bozok tarafından keşfedilir ve Paşa da hemen apar topar Tengizman’ı Çankaya’ya çağırır. Tengizman “Paşam beni emretmişsiniz.” deyip Mustafa Kemal Paşa’nın huzuruna çıkar. Paşa ise Tengizman’a burada rütbesini sorar; “Topçu mülazım.” der Tengizman. O zaman Mustafa Kemal Paşa aynen şunları söyler: “Bir ölüm-kalım savaşına giriyoruz. Bir millet ya yok olacak, ya da yeniden var olacak. Biz bunu tarihçilerin yorumuna bırakmayalım. Herkes kendisine göre yorumlar. Biz bunu fotoğraflarla belgeleme kararı verdik. Ve seni şu andan itibaren Başkumandanlık Fotoğraf Zabiti nasbediyorum.” der ve ardından “Emri veriyorum, eşyalarını toparla ve hemen karargâha gel.” diye de ekler. Ve böylece Mustafa Kemal Paşa ve İstiklal Harbi’nin Foto Harp Muhabiri Esat Nedim Tengizman görevine başlamış olur.

Esat Nedim Tengizman 9 Ocak 1897 yılında İstanbul’da doğdu. Babası Osmanlı’nın Katib-i Umumi’si, Annesi Vasfiye hanım ise ev hanımı idi. Esat Nedim, o dönemin muallim mektebini bitirdikten sonra askerde telsiz zabiti iken, Mustafa Kemal Paşa’nın emriyle “Başkumandanlık Fotoğraf Zabıtlığı’ne atandı. Esat Nedim Tengizman, tüm Kurtuluş Savaşımızı fotoğraflarla belgeledi. Savaşın sonra (1923) öğretmenlik ve İstanbul Arkeoloji Müzesi Fotoğraf Servisi Şefliği görevlerinde bulundu. 1957 yılında oğlu İnal Tengizman, Hayat Mecmuası’nda foto muhabiri iken, 10 Kasım için babasının 30 Ağustos 1924’te çektiği Atatürk fotoğrafını, dergiye götürmesiyle keşfedilen Esat Tengizman’ın bu suretle albümü yapıldı. Emekli olduktan sonra 4 yıl Hayat Mecmuası’nda çalışan Tengizman’ın tamamına yakını kendi çektiği fotoğraflardan oluşan bir Atatürk Albümü ancak 1972 yılında yayımlanabildi. Fotoğrafları posta pulları üzerinde de kullanılan Tengizman’ın Cumhuriyet Gazetesi’nde foto muhabirliği yaptığı yıllarda çektiği fotoğrafların bir kısmı oğlu İnal Tengizman sayesinde yangından kurtulabilmiştir. Arşivinin önemli bir kısmı Üsküdar’ın Çiçekçi semtinde 4 katlı ahşap konağın yanması üzerine yok olan Esat Nedim Tengizman, 25 Ocak 1980 tarihinde Kadıköy Şaşkınbakkal’da, gece, bir otomobilin kendisine çarpması suretiyle hayatını kaybetti. İstiklal Harbi ile ilgili fotoğraflarının tamamını 10×15 mentor Reflex makinesiyle çeken Tengizman bütün ruhu ile kendini İstiklal Harbimize vakfetmiş bir sanat adamı idi. Eşi, Tunus Beylerinden Mahmut Benaiad (Benhayat)’ın torunu Nimet Benaiad, tahsilini Paris’te yapmış bir Osmanlı sürgünü idi. Savaş yıllarında memleketin istiklali için vatana dönüp Kızılhaç’ta görevli iken bir hemşire olarak Hilali Ahmer’e girip Kadıköy Saint Joseph’te cepheden gelen yaralılara bakıyor ve onları iyileştirmek için gece gündüz demeden çalışıyordu.

ETEM TEM (1895-1971)

Etem Tem 1895 yılında Ankara’da doğdu. Mülkiye mezunu Etem Tem, Kurtuluş Savaşı sırasında Garp Cephesi’nin fotoğrafçılığını yapmıştır. Siirt mebusu Mahmut Bey’in Cumhuriyet’in ilk döneminde yayımladığı Milliyet Gazetesi’nde foto muhabirliği yapan Tem, 1932 yılında Cağaloğlu Yokuşu üzerinde açtığı stüdyoyu 1934 yılında Beyoğlu’na

taşımıştır. Ankara’da ölen Etem Tem’in belgesel sinema çalışmaları da bulunmaktadır. Fotoğraf koleksiyonunu 1982 yılında eşi Melek Tem’den satın alan fotoğrafçı Yılmaz Dinç, 9×12 cm ebadındaki cam negatiflerin özenle korunmasını ve günümüze gelmesini sağlamıştır. 1971 yılında vefat etmiştir.

NAMIK GÖRGÜÇ (1895-1945)

Namık Görgüç (D. 1895 İstanbul – Ö. 1945 Beylerbeyi, İstanbul): Fotomuhabiri. 1895 yılında İstanbul’da doğan Namık Görgüç, mücellitbaşı şehriyari Ali Ragıp Bey’in ilk evliliğinden olan Nuri Bey’in ilk evladıdır. Burhan Bey adında fotoğrafçı bir erkek kardeşi ile Pakize hanım adında bir kız kardeşi vardır. Namık Bey öğrenimini Vefa İdadisinde tamamladı. Cumhuriyet Gazetesi’ne 1924 yılında fotomuhabiri olarak girdi ve ölünceye kadar da buradaki görevini sürdürdü. Gazete fotoğrafçılığında, “Namık Görgüç Ekolü” (?) adıyla anılmaya değer bir çalışmayla çığır açmıştır. Kadıköy ve Eminönü Halkevleri’nde çalışmalarını sergileyerek Türkiye’de ilk kez fotoğraf sergisi açan kişi olmuştur. Namık Görgüç Bey’in Cumhuriyet Gazetesi tarafından basılmış “Fotoğraflarla Atatürk” adlı bir eseri de (1939) vardır. Namık Görgüç, 1945 yılında vefat edinceye kadar Beylerbeyi Fıstıklı semtinde bulunan büyük babası mücellitbaşı şehriyari Ali Ragıp Bey’in köşkünde oturmuş ve geçirdiği bir rahatsızlık sonucu, 1945 yılında vefat etmiştir.

SELAHATTİN GİZ (1912-1994)

Selahattin Giz (D. 1912 Selanik – Ö. 20 Şubat 1994 İstanbul): Baba tarafından, Arnavutluk’un Debre kentinden, Saraçzadeler ailesindendi. Ailesi, Balkan Savaşı’ndan (1912-1913) sonra İstanbul’a göç ederek Beylerbeyi’ndeki İsmail Paşa Yalısı’na yerleşmişti. Selahattin Giz ilk fotoğraflarını, 1927’de Galatasaray Lisesinde öğrenci iken aldığı 6×9’luk rolfilm tipi bir fotoğraf makinesiyle çekti. Daha sonra Zeiss marka, 9×12’lik kompür tipi makineyle çalıştı. Çektiği fotoğrafları sınıf arkadaşı Doğan Nadi’nin babasının sahibi olduğu Cumhuriyet Gazetesi’nin karanlık odasında basıyordu. Yaz tatillerini “gönüllü” foto muhabiri olarak Cumhuriyet’te çalışarak geçiren Giz, Galatasaray Lisesini bitirince 30 lira aylıkla bu gazetede fotoğrafçı olarak çalışmaya başladı. 1931’den 1973’te emekli oluncaya kadar aralıksız 42 yıl yalnız bu gazetede çalıştı. Kendi deyişiyle “Sefilden Sefire kadar” her türlü insanı görüntüledi; değişik tipten pek çok olayın fotoğraflarını çekti. Bunların çoğu 6×9 ya da 9×12 boyutlarındaki cam negatiflere çekilmiş fotoğraflardı. Büyük bir bölümü Cumhuriyet Gazetesi’nin arşivinde, bir bölümü de kendi arşivinde olan bu siyah-beyaz fotoğraflar günümüzde 1930’lu ve 1940’lı yılların birer belgesi olarak büyük değer taşımaktadır. Çektiği 3000’den fazla Atatürk fotoğrafının en güzellerini “Fotoğraflarla Atatürk” adlı kitapta topladı. 1991’de de “Beyoğlu 1930 /Selahattin Giz’in Fotoğraflarıyla 1930’larda Beyoğlu” adlı albümü yayımladı. Giz, meslekte 50 yılını aşanlara Gazeteciler Cemiyeti’nin verdiği, Burhan Felek Hizmet Ödülü’nü kazanmıştır.

Hüseyin ÇOĞUN

KAYNAKÇA

AK, Seyit Ali, **Ustaların Fotoğrafları Sergilenirken**, İstanbul 1995.

ERTAN, Güler, **Fotoğraf Sanatı ve Türkiye, (Toplantı Notları)**, İstanbul 1995.

FİLMER, Cemil, **Türk Sinemasında 65 Yıl (Hatıralar)**, İstanbul 1984.

GÖRGÜÇ, Namık, **Fotoğraflarla Atatürk**, İstanbul 1939.

LEWIS, Bernard, **Kemal Atatürk -Değişim ve Ulusallaşma Süreci**, Haz. Zafer Toprak, Milano 1998.

ÖĞRETMEN, İbrahim, **Fotoğrafçılığın Gelişimi Ara Güler**, (Yayınlanmamıştır), İzmir 1984.

ÖZGÜÇ, Agah, **Başlangıcından Bu Yana Türk Sinemasında İlkler**, 1990.

ÖZÖN, Nijat, **Türk Sinema Tarihi**, İstanbul 1962.

SCOGNOMİLLO, Giovanni, **Türk Sinema Tarihi**, İstanbul 1990.

Sefirden Sefile, Yapı Kredi Selahattin Giz Koleksiyonu, İstanbul 2004.

26/09/2023 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ataturkun-fotografcilari/?pdf=3779> adresinden erişilmiştir